

YÊU CẦU SỰ PHẠM TRONG XÂY DỰNG VÀ SỬ DỤNG TÌNH HUỐNG DẠY HỌC CÁC MÔN KHOA HỌC XÃ HỘI VÀ NHÂN VĂN Ở CÁC NHÀ TRƯỜNG QUÂN ĐỘI HIỆN NAY

Đại tá, TS. Bùi Hồng Thái¹;
Trung tá, ThS. Kiều Văn Hạnh^{2*}

¹Chủ nhiệm Bộ môn, Khoa Sư phạm quân sự, Học viện Chính trị - Bộ Quốc phòng;
²Giảng viên, Khoa Sư phạm quân sự, Học viện Chính trị - Bộ Quốc phòng
+ Tác giả liên hệ • Email: kieuhanh.hvct@gmail.com

Article history

Received: 12/02/2023

Accepted: 24/3/2023

Published: 10/4/2023

Keywords

Teaching situations, building teaching situations, use teaching situations, military schools

ABSTRACT

Using situations in teaching is one of the modern, exciting and highly practical teaching methods, promoting the activeness and creativity of learners. However, the construction and use of teaching situations in social sciences and humanities at military schools still have some places where the teaching objectives and content are not closely followed; the systematic and scientific features have neither been focused nor closely related to the students' professional practice... This study shows that if you firmly grasp and perform well the pedagogical requirements in the construction and use of teaching situations of social sciences and humanities at military schools, the quality and effectiveness of teaching will be enhanced. Determining the pedagogical requirements in the construction and use of teaching situations in the social sciences and humanities is an important basis for effective organization of the use of situation teaching methods in teaching social sciences and humanities at the current military school.

1. Mở đầu

Trong môi trường quân sự, hoạt động của người cán bộ, sĩ quan là dạng hoạt động đặc thù luôn gắn với những tình huống của thực tiễn huấn luyện, chiến đấu, công tác, ... yêu cầu người cán bộ, sĩ quan phải xử lý giải quyết theo phạm vi chức trách, nhiệm vụ được giao. Vì vậy, đòi hỏi quá trình giáo dục và đào tạo ở các nhà trường quân đội phải chủ động đổi mới phương pháp dạy học hướng đến phát triển hệ thống năng lực, kỹ năng cần thiết cho học viên. Quân ủy Trung ương (2022) trong Nghị quyết Về đổi mới công tác giáo dục và đào tạo đáp ứng yêu cầu nhiệm vụ xây dựng Quân đội trong tình hình mới xác định: Đổi mới công tác giáo dục và đào tạo trong Quân đội theo hướng chuẩn hóa, hiện đại hóa, gắn nhà trường với chiến trường và đơn vị, coi chất lượng giáo dục và đào tạo của nhà trường là khả năng sẵn sàng chiến đấu của đơn vị; đổi mới công tác giáo dục và đào tạo trong Quân đội là đổi mới tổng thể nhiều nội dung, trong đó có đổi mới phương pháp dạy học. Tác giả Nguyễn Văn Chung (2010) đã đưa ra phương hướng, biện pháp nâng cao hiệu quả sử dụng phương pháp dạy học ở nhà trường quân sự, trong đó sử dụng "Tình huống dạy học" là một thủ pháp quan trọng của người giảng viên.

Thực tiễn những năm qua cho thấy, các nhà trường quân đội đã quán triệt và thực hiện đổi mới căn bản về mục tiêu, nội dung và phương pháp giáo dục và đào tạo. Tuy nhiên, đối chiếu với yêu cầu đổi mới giáo dục đại học thì vẫn còn những tồn tại, hạn chế nhất định; chưa tạo ra được những đột phá lớn trong phương pháp giảng dạy của giảng viên và phương pháp học tập, nghiên cứu của học viên. "Tình huống dạy học" là một thủ pháp sư phạm của giảng viên nhằm kích thích tính tích cực của học viên trong nhận thức nội dung bài dạy; song để có hiệu quả thì giảng viên phải tuân theo những yêu cầu sư phạm trong xây dựng và sử dụng "Tình huống dạy học". Theo đó, làm rõ những yêu cầu sư phạm trong xây dựng và sử dụng tình huống dạy học môn Khoa học xã hội và nhân văn là cơ sở quan trọng để giảng viên xây dựng các tình huống dạy học phù hợp, sát với môn học, bài học, điều kiện dạy học, đặc điểm tâm lý và thực tiễn hoạt động nghề nghiệp của học viên. Do vậy, phân tích làm rõ các yêu cầu sư phạm này mang tính cấp thiết trong hoạt động dạy học môn Khoa học xã hội và nhân văn ở nhà trường quân đội hiện nay.

2. Kết quả nghiên cứu

2.1. Một số khái niệm

2.1.1. Khái niệm “tình huống”

Theo Từ điển tiếng Việt (Hoàng Phê, 2011), “tình huống” là sự diễn biến của tình hình, là mặt cần phải đối phó. Cũng có thể hiểu tình huống là toàn thể những sự việc xảy ra tại một địa điểm, trong một thời gian cụ thể buộc người ta phải suy nghĩ, hành động, đối phó, tìm cách giải quyết tình huống cũng có thể được hiểu là sự mô tả/ trình bày một trường hợp trong thực tế nhằm đưa ra một vấn đề chưa được giải quyết và qua đó đòi hỏi người đọc (người nghe) phải giải quyết vấn đề đó. Theo Từ điển Tâm lý học (Vũ Dũng, 2000), “tình huống” là hệ thống các sự kiện bên ngoài có quan hệ với chủ thể, có tác dụng thúc đẩy chủ thể đó. Trong quan hệ không gian, tình huống xảy ra bên ngoài nhận thức của chủ thể. Trong quan hệ thời gian, tình huống xảy ra trước so với hành động của chủ thể. Trong quan hệ chức năng, tình huống là sự độc lập của các sự kiện đối với chủ thể ở thời điểm mà người đó thực hiện hành động. Còn theo Boehrer (1995) thì “tình huống” là một câu chuyện, có cốt truyện và nhân vật, liên hệ đến một hoàn cảnh cụ thể, từ góc độ cá nhân hay nhóm, và thường là hành động chưa hoàn chỉnh. Đó là một câu chuyện cụ thể và chi tiết, chuyển nét sống động và phức tạp của đời thực vào lớp học.

2.1.2. Khái niệm “tình huống dạy học”

Theo Phan Trọng Ngọ (2005) thì “tình huống dạy học” là tình huống trong đó có sự ỳ thác của người giáo viên. Sự ỳ thác này chính là quá trình người giáo viên đưa ra những nội dung cần truyền thụ vào trong các sự kiện tình huống và cấu trúc các sự kiện tình huống sao cho phù hợp với logic sư phạm, để khi người học giải quyết nó sẽ đạt được mục tiêu dạy học. Tuy nhiên, một tình huống thông thường chưa phải là tình huống dạy học. Để một tình huống thông thường trở thành tình huống dạy học khi có sự ỳ thác của giáo viên và được giáo viên sử dụng với dụng ý tạo ra môi trường làm việc cho người học. Tình huống không phải là những trường hợp bất kì trong thực tế mà là những tình huống đã được điều chỉnh, nghiên cứu kỹ lưỡng để mang tính điển hình và phục vụ tốt cho mục đích và mục tiêu giáo dục, tức là giúp cho người học có thể hiểu và vận dụng tri thức cũng như rèn luyện được các kỹ năng và kỹ xảo. Tình huống được sử dụng để khuyến khích người học phân tích, bình luận, đánh giá, suy xét và trình bày ý tưởng của mình để qua đó, từng bước chiếm lĩnh tri thức hay vận dụng những kiến thức đã học vào những trường hợp thực tế. Tình huống yêu cầu người đọc phải từng bước nhập vai người ra quyết định cụ thể.

Xét về mặt khách quan, tình huống dạy học là tổ hợp những mối quan hệ xã hội cụ thể được hình thành trong quá trình dạy học, khi mà người học đã trở thành chủ thể hoạt động của đối tượng nhận thức trong môi trường dạy học, nhằm một mục đích dạy học cụ thể. Xét về mặt chủ quan, tình huống dạy học chính là trạng thái bên trong được sinh ra do sự tương tác giữa chủ thể với đối tượng nhận thức. Bản chất của tình huống dạy học là đơn vị cấu trúc của bài lên lớp, chứa đựng mối liên hệ mục đích - nội dung - phương pháp theo chiều ngang tại một thời điểm nào đó với nội dung là một đơn vị kiến thức.

2.1.3. Khái niệm “dạy học tình huống”

Theo Trịnh Văn Biều (2005), dạy học tình huống là một phương pháp dạy học được tổ chức theo những tình huống có thực của cuộc sống, trong đó người học kiến tạo tri thức qua việc giải quyết các vấn đề có tính xã hội của việc học tập. Bản chất của phương pháp dạy học này là thông qua việc giải quyết những tình huống, người học có được khả năng thích ứng tốt nhất với môi trường xã hội đầy biến động (Phan Trọng Ngọ, 2005). Nguyễn Thanh Thủy (2017) quan niệm dạy học tình huống là dạy cho sinh viên cách hành động để tạo ra năng lực thích ứng, đồng thời tư duy tích cực tìm ra kiến thức, kỹ năng và thái độ nhận thức mới; giúp sinh viên nâng cao năng lực hợp tác, kỹ năng làm việc theo nhóm, nâng cao năng lực phân tích, năng lực giải quyết các vấn đề,...

Phương pháp dạy học bằng tình huống rất gần với phương pháp dạy học giải quyết tình huống có vấn đề nhưng vẫn có nhiều điểm khác nhau. Cả hai phương pháp dạy học này có điểm chung là đều chứa đựng trong nó một tình huống dạy học và đều phát huy mạnh mẽ tính tích cực của học sinh song phương pháp dạy học bằng tình huống có cơ sở lý luận và phạm vi ứng dụng rộng hơn... Hai điểm khác nhau cơ bản là: (1) Dạy học tình huống có vấn đề không nhất thiết phải gắn với thực tiễn; (2) Tình huống trong dạy học tình huống có vấn đề có khi chỉ là một câu hỏi, còn tình huống trong dạy học tình huống lại có cấu trúc phức tạp hơn.

2.2. Yêu cầu sư phạm trong xây dựng tình huống dạy học các môn khoa học xã hội và nhân văn ở nhà trường quân đội hiện nay

Đội ngũ giảng viên các môn Khoa học xã hội và nhân văn là lực lượng trực tiếp quyết định đến chất lượng, hiệu quả giảng dạy và nghiên cứu bộ môn này ở các trường đại học trong quân đội (Phạm Hồng Quân, 2019). Vì vậy, yêu cầu sư phạm đối với mỗi giảng viên là:

2.2.1. Bám sát mục tiêu, nội dung dạy học môn học, bài học

Đây là yêu cầu rất quan trọng, đảm bảo cho quá trình xây dựng tình huống dạy học đi đúng hướng và đạt được các mục tiêu dạy học, bảo đảm đúng tính chất khoa học của nội dung dạy học. Do vậy, quá trình xây dựng tình huống dạy học các môn Khoa học xã hội và nhân văn ở nhà trường quân đội cần đảm bảo các nội dung sau: (1) Xây dựng tình huống dạy học không được thoát li, tách rời giới hạn của mục tiêu, nội dung, chương trình dạy học. Theo đó, giảng viên trên cơ sở nắm chắc mục tiêu, nội dung dạy học của từng đối tượng để xác định mục tiêu, nội dung của tình huống cần xây dựng. Mục tiêu xây dựng tình huống chính là để sử dụng vào quá trình dạy học các môn Khoa học xã hội và nhân văn ở nhà trường quân đội một cách hiệu quả. Đồng thời, xác định nội dung tình huống dạy học không được vượt ra ngoài giới hạn của chính nội dung dạy học theo chương trình đào tạo; (2) Xây dựng các tình huống dạy học phải phản ánh được ý tưởng chủ đạo của từng chủ đề bài học, từng chương và từng phần học cụ thể. Đây là nội dung đảm bảo cho việc xây dựng tình huống dạy học sát với từng học phần, từng chủ đề bài giảng của giảng viên. Vì vậy, ở mỗi học phần khác nhau, mỗi bài giảng khác nhau việc xây dựng tình huống dạy học cũng phải phù hợp, nghĩa là tình huống dạy học phản ánh được ý tưởng chủ đạo của nội dung học phần, bài giảng mà giảng viên muốn truyền thụ cho học viên; (3) Các tình huống dạy học xây dựng trên cơ sở phù hợp với các kiến thức lí thuyết và thực tiễn mà học viên được cung cấp cũng như chính những nội dung mà học viên phải tiến hành trong tương lai. Điều này bảo đảm tình huống dạy học bám sát mục tiêu đào tạo của từng đối tượng ở mỗi nhà trường quân đội. Tùy theo từng nội dung mà gắn mỗi vấn đề lí luận với những tình huống dạy học để giúp quá trình nhận thức của học viên thêm sâu sắc và bền vững. Do tính đặc thù của hoạt động quân sự, vì vậy xây dựng tình huống dạy học cần phải bám sát vào chức trách, nhiệm vụ của học viên sau khi tốt nghiệp ra trường họ sẽ đảm nhiệm. Chính các tình huống liên quan đến chức trách, nhiệm vụ trên cương vị công tác sẽ tạo hứng thú, cuốn hút cho học viên, đồng thời như một bài tập thực hành rèn luyện kĩ năng xử lí một số tình huống ở đơn vị sau này; (4) Xây dựng tình huống dạy học các môn Khoa học xã hội và nhân văn ở nhà trường quân đội đòi hỏi giảng viên phải có sự nỗ lực cao trong việc huy động các nguồn kiến thức tổng hợp, tích cực trong nghiên cứu thiết kế tình huống dạy học phù hợp với mục tiêu và nội dung dạy học ở nhà trường quân đội.

2.2.2. Bảo đảm tính hệ thống, khoa học và hiện đại trong xây dựng tình huống dạy học

Tình huống dạy học có vai trò quan trọng trong việc hình thành kĩ năng, kĩ xảo nghề nghiệp cho học viên đào tạo ở nhà trường quân đội, vì thế nội dung tình huống dạy học các môn Khoa học xã hội và nhân văn ở nhà trường quân đội phải bảo đảm tính khoa học, hiện đại, cập nhật và được thể hiện ở một số nội dung chủ yếu đó là: (1) Hệ thống kiến thức, kĩ năng, kĩ xảo được xây dựng, sắp xếp theo một quy trình chặt chẽ như một bản thiết kế và học viên có thể thi công được. Vì vậy, tình huống dạy học phải được trình bày một cách cụ thể và thiết thực, giúp học viên biết bắt từ đâu và làm gì; bằng hành động, thao tác nào; mức độ và thời gian bao nhiêu, cuối cùng là kết quả đạt được ra sao,... đó là quy trình tổng hợp các thao tác và hành động được phối hợp hài hoà, hợp lí; (2) Xây dựng tình huống dạy học các phải tuân thủ theo các quy luật khách quan. Điều này đòi hỏi giảng viên khi xây dựng tình huống dạy học tuyệt đối tránh hạ thấp vai trò của môn học dưới danh nghĩa tăng cường tính thực tiễn hoặc sắp xếp các tình huống tản mạn, theo yêu cầu vụn vặt của hoạt động nghề nghiệp mà mất đi tính hệ thống vốn có của nó; (3) Số lượng tình huống dạy học phải đủ để học viên nắm vững một loại kiến thức nào đó hoặc để rèn luyện những kĩ năng, kĩ xảo nhất định sát với hoạt động nghề nghiệp quân sự theo mục tiêu, yêu cầu đào tạo của mỗi nhà trường; (4) Nội dung tình huống dạy học được xây dựng phải bảo đảm tính khoa học và hiện đại, độ chính xác, khách quan, chặt chẽ, logic và chân thực của các tình huống dạy học (dù là tình huống lí thuyết hay thực tiễn), do vậy nội dung và cách thức thực hiện tình huống phải mang đặc trưng của môn học. Đồng thời, tình huống phải chứa đựng tính mâu thuẫn giữa cái đã biết và cái chưa biết, có chương ngại nhận thức buộc học viên phải cố gắng để vượt qua, làm cho học viên nhận thức sâu hơn, rộng hơn về vấn đề nghiên cứu; tình huống phải có tính logic, có sự gắn kết giữa lí thuyết và thực tiễn, giữa kiến thức cũ và mới, từ cái quen thuộc, đã biết để đến cái bất thường chưa biết.

2.2.3. Xây dựng tình huống dạy học phải gắn với thực tiễn nghề nghiệp của học viên

Thực tiễn là điều kiện rất quan trọng để hình thành cho người học kỹ năng, kỹ xảo hoạt động. Hoạt động tư duy của con người có quan hệ mật thiết với thực tiễn, trong đó thực tiễn đề xuất những yêu cầu con người phải suy xét, nghiên cứu, giải quyết. Vì vậy, các tình huống dạy học phải bám sát thực tiễn huấn luyện - giáo dục và các hoạt động ở đơn vị cơ sở. Theo đó, quá trình xây dựng tình huống dạy học cần chú ý các nội dung sau: (1) Nghiên cứu kỹ và nắm chắc đặc điểm hoạt động thực tiễn nghề nghiệp của học viên theo mục tiêu, yêu cầu đào tạo của mỗi nhà trường. Từ tính chất, yêu cầu của hoạt động nghề nghiệp đó, làm cơ sở quan trọng để giảng viên xác định mục tiêu, nội dung của tình huống dạy học, nghĩa là tình huống dạy học các môn Khoa học xã hội và nhân văn ở nhà trường quân đội phải xuất phát từ chính hoạt động thực tiễn nghề nghiệp quân sự của học viên sau khi ra trường; (2) Xây dựng các mối quan hệ chặt chẽ, gắn bó giữa nhà trường và đơn vị thông qua công tác tổng kết kinh nghiệm, thông qua thực tập sư phạm và thực tế của học viên, giảng viên, cán bộ quản lý giáo dục. Qua đó, nhà trường bổ sung kịp thời những vấn đề mới nảy sinh ở đơn vị vào quá trình giảng dạy và nhanh chóng khắc phục, thậm chí cắt bỏ những tình huống dạy học không còn phù hợp trong các bài giảng; (3) Đồng thời, ở đơn vị quản lý học viên cũng tiếp thu và vận dụng những tri thức mới, cách thức mới trong quản lý, huấn luyện - giáo dục, thúc đẩy không ngừng chất lượng và hiệu quả thực hiện nhiệm vụ, tạo thành một chu trình khép kín, không có sự ngăn cách giữa lý luận và thực tiễn, kích thích suy nghĩ tìm tòi không chỉ ở giảng viên, học viên mà còn ở cả đội ngũ cán bộ quản lý giáo dục và đào tạo.

2.2.4. Xây dựng tình huống dạy học phải phù hợp với đối tượng đào tạo, chức trách người học

Đối tượng đào tạo ở các nhà trường quân đội là những học viên có trình độ văn hoá, kinh nghiệm cuộc sống và nhân cách đã hoàn thiện và phát triển. Vì vậy, xây dựng tình huống dạy học phải đa dạng, phong phú, phù hợp với trình độ nhận thức và nghề nghiệp đào tạo của học viên. Do vậy cần đảm bảo các nội dung sau: (1) Nắm chắc đặc điểm từng đối tượng đào tạo, trong đó tập trung vào trình độ nhận thức, đặc điểm tâm lý lứa tuổi, đặc điểm vùng miền, dân tộc, năm đào tạo, kết quả học tập và ý thức, thái độ của học viên,... trên cơ sở đó xây dựng tình huống dạy học phù hợp với sự phát triển nhận thức của học viên; (2) Tình huống dạy học phải có tính vừa sức, phù hợp với trình độ và vốn kiến thức của học viên, không nên quá đơn giản hay quá phức tạp, bởi tình huống có nội dung quá dễ hoặc quá khó đối với trình độ nhận thức của học viên sẽ tạo nên tâm lý chán nản, coi thường hoặc bất hợp tác và sẽ không tạo được hiệu quả cao khi giảng dạy; (3) Tình huống dạy học phải gần gũi, phù hợp với đặc điểm tâm - sinh lý, cách suy nghĩ, nhu cầu, sở thích của học viên, bảo đảm tính hấp dẫn, lôi cuốn, kích thích khả năng tư duy, khơi dậy sự hứng thú học tập và yêu thích bài học, môn học; (4) Tình huống dạy học cần ngắn gọn, súc tích để học viên dễ nhớ, dễ nắm bắt đầy đủ thông tin và thuận lợi khi tìm cách giải quyết, đồng thời số lượng tình huống trong một bài học, tiết học cần vừa phải để đảm bảo thời gian và không ảnh hưởng đến các nội dung khác.

2.3. Yêu cầu sư phạm trong sử dụng tình huống dạy học các môn khoa học xã hội và nhân văn ở các nhà trường quân đội hiện nay

2.3.1. Sử dụng tình huống dạy học phải phù hợp với mục đích dạy học nói chung và chủ đề, chuyên đề bài giảng nói riêng

Đây là yêu cầu cơ bản nhằm góp phần thực hiện tốt các nhiệm vụ dạy học. Theo đó, quá trình sử dụng tình huống dạy học các môn Khoa học xã hội và nhân văn ở nhà trường quân đội giảng viên cần: Trước hết phải căn cứ vào mục tiêu, yêu cầu đào tạo của từng đối tượng đào tạo khác nhau ở mỗi nhà trường, đồng thời cụ thể hóa với mục đích, mục tiêu dạy học của từng bộ môn thông qua từng cụm chủ đề, từng chuyên đề và từng bài giảng cụ thể để lựa chọn sử dụng tình huống cho phù hợp về cả nội dung tình huống, số lượng tình huống sử dụng, thời điểm sử dụng tình huống trong bài giảng và mỗi tiết học; quá trình sử dụng tình huống trong dạy học không được “khiên cưỡng”, “áp đặt” tình huống dạy học cho các nội dung dạy một cách chung chung, dẫn đến tính hiệu quả của tình huống dạy học không cao. Do vậy, cần bảo đảm được mỗi tình huống dạy học phải giúp học viên vừa lĩnh hội kiến thức, củng cố, phát triển kiến thức đó, vừa rèn luyện, hình thành các kỹ năng, kỹ xảo thực hành gắn với nghề nghiệp tương lai của họ. Bên cạnh đó, sử dụng tình huống dạy học cũng cần đảm bảo tính giáo dục rõ ràng để tác động vào người học nhằm nâng cao tinh thần, thái độ, ý thức học tập tích cực, chủ động, sáng tạo cho học viên.

2.3.2. Sử dụng tình huống dạy học phải tạo ra hứng thú, tính tích cực và tư duy độc lập, sáng tạo cho học viên.

Sử dụng tình huống dạy học là một trong những thủ pháp rất quan trọng, góp phần đổi mới phương pháp giảng dạy của giảng viên nhằm thúc đẩy mạnh mẽ quá trình tư duy của học viên. Đồng thời tham gia trực tiếp vào quá trình tổ chức hoạt động nhận thức cho học viên. Quá trình nhận thức của người học không chỉ là quá trình tư duy, mà còn là quá trình cảm xúc, tình cảm. Do đó, việc tiến hành dạy học có sử dụng tình huống dạy học sẽ tạo được sự say mê,

hứng thú cho học viên, thực sự đưa học viên vào giải quyết các tình huống dạy học nhằm phát huy chủ thể tính tích cực, tư duy độc lập sáng tạo của họ trong phân tích, nhận định, phản biện và đưa ra giải pháp cho tình huống. Thông qua dạy học có sử dụng tình huống dạy học, cũng như phát huy những ưu điểm của phương pháp dạy học này giúp cho giảng viên nắm chắc đặc điểm, trình độ nhận thức của người học, phân loại được các đối tượng nhận thức trong tập thể lớp học. Yêu cầu này đòi hỏi người dạy cần khơi dậy sự ham thích học tập, tính chủ động, sáng tạo của học viên trong quá trình học tập, phải làm cho học viên chú ý lắng nghe, tiếp nhận mâu thuẫn của tình huống như là mâu thuẫn nội tại của mình và có nhu cầu giải quyết nó. Học viên phải tự mình vượt qua các khó khăn, chướng ngại về nhận thức đưa ra giả thuyết, kiểm nghiệm giả thuyết, hệ thống và điều chỉnh lại toàn bộ tri thức đã có để tìm ra lời giải của tình huống và thu được tri thức mới cho bản thân. Người dạy chỉ đóng vai trò tổ chức, điều khiển, gợi ý và đưa ra kết luận cuối cùng. Để phát huy tính tích cực của học viên trong sử dụng tình huống dạy học các môn Khoa học xã hội và nhân văn cần tạo bầu không khí thân thiện, thoải mái nhưng nghiêm túc cho học viên tự do nêu phương án giải quyết vấn đề; tăng thời gian cho học viên hoạt động trong quá trình học tập; phối hợp các hình thức tổ chức dạy học để tăng tính năng động của học viên; kết hợp tốt với việc sử dụng các phương tiện dạy học kích thích tư duy người học tham gia giải quyết tình huống.

2.3.3. Sử dụng tình huống dạy học phải thường xuyên, có hệ thống và liên tục

Yêu cầu này thể hiện rõ tính kế hoạch, bảo đảm tính kế thừa và phát triển trong sử dụng tình huống dạy học. Thực tiễn hoạt động giảng dạy ở các nhà trường quân đội cho thấy, việc áp dụng phương pháp dạy học tình huống đối với các môn Khoa học xã hội và nhân văn chỉ đạt được hiệu quả cao khi được sử dụng thường xuyên, có hệ thống và liên tục ở các môn học trong tổng thể chương trình đào tạo đối với từng đối tượng. Và ngược lại, nếu sử dụng tình huống dạy học một cách ngẫu hứng chủ quan, không liên tục, thiếu tính hệ thống sẽ không phát huy được tính ưu việt của tình huống dạy học cũng như phương pháp dạy học tình huống các môn Khoa học xã hội và nhân văn ở nhà trường. Bởi vậy, để sử dụng tình huống dạy học một cách thường xuyên và có hệ thống, các khoa giáo viên cần thống nhất và triển khai cho giảng viên xây dựng kế hoạch thiết kế và sử dụng tình huống dạy học ngay từ đầu năm học. Kế hoạch đó bảo đảm tính khoa học, tính thực tiễn, tính khả thi và hiệu quả. Trên cơ sở chương trình dạy học, đối tượng dạy học, các điều kiện học tập và các chủ đề cụ thể của môn học, từng giảng viên phải xác định mục đích xây dựng và sử dụng tình huống dạy học ở các mức độ trong các hình thức tổ chức dạy học khác nhau một cách cụ thể. Đồng thời, quá trình giảng dạy, người giảng viên cần tuân thủ chặt chẽ ý định sử dụng tình huống dạy học đã xác định để làm chủ hoạt động sư phạm của mình, tuy nhiên cũng cần có sự linh hoạt trong sử dụng cho phù hợp và hiệu quả. Thông qua quá trình sử dụng, giảng viên kịp thời bổ sung những tình huống dạy học mới, lược bỏ những nội dung tình huống dạy học không còn phù hợp để không ngừng nâng cao chất lượng giảng dạy các môn Khoa học xã hội và nhân văn ở nhà trường quân đội hiện nay.

2.3.4. Tình huống dạy học phải được sử dụng với nhiều hình thức tổ chức dạy học khác nhau

Đây là yêu cầu đảm bảo cho quá trình sử dụng tình huống dạy học mang tính phổ quát ở nhiều hình thức tổ chức dạy học khác trong các nhà trường quân đội. Hình thức tổ chức dạy học ở các nhà trường quân đội là cách tiến hành tổ chức quá trình học tập cho học viên phù hợp với mục đích, nội dung bài học, nhằm làm cho bài học đạt kết quả tối ưu. Các hình thức tổ chức dạy học ở nhà trường quân đội rất phong phú, đa dạng như: hình thức dạy học lên lớp; dạy học thực hành; hình thức seminar; hình thức tự học; hình thức tham quan;... mỗi hình thức tổ chức dạy học đều có tính ưu việt khác nhau, vì vậy ở nhà trường quân đội cơ bản phối hợp sử dụng linh hoạt các hình thức dạy học. Theo đó, trong các hình thức dạy học khác nhau, giảng viên cũng cần phải sử dụng các tình huống dạy học một cách phù hợp để nâng cao hiệu quả hoạt động dạy học. Vì vậy, nội dung các tình huống dạy học nên được thiết kế mang tính tổng hợp, phản ánh nhiều khía cạnh khác nhau về lý luận và thực tiễn hoạt động nghề nghiệp quân sự cũng như đời sống học tập, rèn luyện và công tác của học viên; đồng thời, quá trình xây dựng tình huống phải gắn với hình thức dạy học đã xác định trong chương trình đào tạo của đối tượng, có như vậy tình huống dạy học mới sát với nội dung, yêu cầu và phương thức triển khai của mỗi hình thức tổ chức dạy học.

2.3.5. Sử dụng tình huống dạy học cần khai thác có hiệu quả các thủ pháp về mặt tâm lý

Bản chất của hoạt động dạy học là sự kết hợp của khoa học công nghệ với nghệ thuật của chính người dạy. Trong cấu trúc của phương pháp dạy học, thủ pháp nghệ thuật được xem là tăng cao nhất. Vì vậy, quá trình sử dụng tình huống dạy học, ngoài trình độ, vốn kiến thức hiểu biết sâu rộng và những phương pháp dạy học, người dạy cũng cần có những thủ pháp về mặt tâm lý, hay còn gọi là tính sáng tạo nghệ thuật dạy học. Khi người dạy có kỹ năng vận dụng các thủ pháp tâm lý trong dạy học sẽ giúp họ có thể khai thác hiệu quả thủ pháp ngôn ngữ hay thủ pháp hành vi để làm cho tình huống dạy học trở nên sống động hơn, lôi cuốn người học mạnh mẽ hơn vào diễn biến của tình huống

mà người dạy đưa ra, đồng thời kích thích người học tập trung tư duy để tìm ra phương án giải quyết vấn đề của tình huống. Với thủ pháp hành vi, trong quá trình nêu tình huống dạy học, người dạy có thể phối hợp giao tiếp phi ngôn ngữ như ánh mắt, sắc mặt, cử động tay,... để diễn tả tình huống khiến người học nhập tâm hơn, như đang sống trong tình huống đó. Với thủ pháp ngôn ngữ, người dạy nên luyện tập để có được giọng nói truyền cảm, có thể dùng ngữ điệu bổng trầm, ngôn ngữ trong sáng, hấp dẫn, lí thú kết hợp với sự trải nghiệm, vốn sống, vốn từ phong phú của mình để dẫn dắt tình huống theo mục đích đã xác định.

3. Kết luận

Dạy học tình huống là một phương pháp dạy học giúp cho việc liên kết các lí thuyết rời rạc của một môn học hoặc nhiều môn khác nhau, đồng thời góp phần nâng cao tính chủ động, sáng tạo của người học, tạo sự hứng thú học tập qua quá trình tư duy, tranh luận tích cực, nâng cao năng lực hợp tác, kĩ năng làm việc nhóm, kĩ năng phân tích, giải quyết vấn đề,... Xây dựng và sử dụng tình huống dạy học các môn Khoa học xã hội và nhân văn là vấn đề mới, là khó, nhất là đối với giảng viên trẻ ở nhà trường quân đội. Tuy nhiên, nếu hiểu rõ và thực hiện tốt các yêu cầu sư phạm trong xây dựng và sử dụng tình huống dạy học sẽ giải quyết được vấn đề mâu thuẫn giữa mong muốn và khó khăn đó, góp phần đem đến thành công cho bài giảng của giảng viên ở nhà trường quân đội.

Tài liệu tham khảo

- Boehrer, J. (1995). *How to teach a case*. Kennedy School of Government Case Programme.
- Hoàng Phê (chủ biên, 2011). *Từ điển tiếng Việt*. NXB Đà Nẵng.
- Nguyễn Thanh Thủy (2017). Vận dụng phương pháp dạy học bằng tình huống vào dạy học môn lí luận dạy học theo định hướng phát triển năng lực dạy học cho sinh viên sư phạm tại các trường đại học. *Tạp chí Khoa học, Trường Đại học Đồng Nai*, 7, 16-18.
- Nguyễn Văn Chung (2010). *Vận dụng phương pháp dạy học ở nhà trường quân sự*. NXB Quân đội Nhân dân.
- Phạm Hồng Quân (2019). Một số biện pháp bồi dưỡng năng lực dạy học tích hợp cho giảng viên khoa học xã hội và nhân văn ở các trường đại học trong quân đội hiện nay. *Tạp chí Giáo dục*, 450, 24-28.
- Phan Trọng Ngọc (2005). *Dạy học và phương pháp dạy học trong nhà trường*. NXB Đại học Sư phạm.
- Quân ủy Trung ương (2022). *Nghị quyết số 1657-NQ/QUTW ngày 20/12/2022 về đổi mới công tác giáo dục và đào tạo đáp ứng yêu cầu nhiệm vụ xây dựng quân đội trong tình hình mới*.
- Tổng cục Chính trị (2013). *Giáo trình lí luận dạy học đại học quân sự*. NXB Quân đội Nhân dân.
- Trần Hữu Thanh (2019). Một số vấn đề lí luận về đổi mới phương pháp dạy học theo hướng phát triển năng lực người học ở các trường đại học trong quân đội. *Tạp chí Giáo dục, số đặc biệt kì 2 tháng 5*, 180-184.
- Trịnh Văn Biều (2005). *Các phương pháp dạy học hiệu quả*. Trường Đại học Sư phạm Thành phố Hồ Chí Minh.
- Vũ Dũng (2000). *Từ điển Tâm lí học*. NXB Khoa học xã hội.